

Araştırma Makalesi/Research Article

**BABAYA DUYULAN ÖZLEM, KADINLIĞA GEÇİŞİN GÖLGESİ: AŞK-I MEMNU'DA
BABA-KIZ İLİŞKİSİNE PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM**

Longing for the Father, Shadowing the Passage into Womanhood: A Psychoanalytic
Approach to the Father-Daughter Relationship in *Aşk-ı Memnu*

Öğr. Gör. Dr. Aslıhan PULAT DALKIN

İstanbul Aydın Üniversitesi
aslihandalkin@aydin.edu.tr
İstanbul/TÜRKİYE

ORCID

Geliş Tarihi / Received Date: 10.07.2025
Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.09.2025
Yayın Tarihi / Published Date: 25.10.2025

Atıf/Citation

Pulat Dalkın, Aslıhan. "Babaya Duyulan
Özlem, Kadınlığa Geçişin Gölgesi: *Aşk-ı
Memnu*'da Baba-Kız İlişkisine Psikanalitik
Bir Yaklaşım". *Hikmet-Akademik Edebiyat
Dergisi [Journal of Academic Literature]*
11/23 (Güz 2025), 494-504.

10.28981/hikmet.1739748

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kör Hakem

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek
almadığını beyan etmiştir.

Benzerlik Taraması:

Bu makale turnitin programında taranmıştır.

Etik beyan:

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde etik
ilkelere uyulmuştur.

Lisans:

CC BY-NC 4.0

**Yayımlanan makalelerde Araştırma ve
Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE
(Committee on Publication Ethics)'un
Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu
uluslararası standartlar dikkate
alınmıştır.**

ÖZ

Bu makalede Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* adlı romanı, baba-kız ilişkisi merkezinde psikanalitik kuram temelinde incelenmektedir. Romanın genç kadın karakteri Nihal'in psikolojik gelişimi, erken yaşta annesini kaybetmiş olmasının sonucu olarak babası Adnan Bey'e yönelttiği yoğun sevgi, kıskançlık ve bağımlılık duyguları çerçevesinde ele alınır. Nihal'in kadınlık kimliği ile çocukluk kimliği arasında sıkışmış hali, Elektra kompleksi (Jung, 1959) ve iğdiş korkusu (penis hasedi) (Freud, 1905) gibi kavramlar doğrultusunda değerlendirilmiştir. Nihal'in babasını bir sevgi nesnesi olarak sahiplenme arzusu, onun üvey annesi Bihter'e karşı geliştirdiği düşmanlığı da açıklamaktadır. Adnan Bey'in Nihal üzerindeki biçimlendirici tavrı ve Nihal'in hiçbir zaman tamamlanamayacak bir kadın kimliğiyle temsil edilmesi, romandaki baba-kız ilişkisinin derinliğini gözler önüne serer. Roman sonunda yeniden kurulan baba-kız birliği, Nihal'in kadınlık sürecinden vazgeçerek tekrar çocuk kimliğine dönüşünü simgeler. Bu bağlamda *Aşk-ı Memnu*, yalnızca toplum tarafından benimsenmiş ahlak sınırlarını zorlayan yasak bir aşkın hikâyesi olarak değil aile içi duygusal dinamikleri, bastırılmış arzuları ve bireysel gelişim süreçlerini sorgulayan çok katmanlı yapısıyla modern Türk edebiyatının psikolojik roman anlayışına öncülük eden bir metin olarak okunabilir.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, Baba-Kız ilişkisi, Elektra Kompleksi, Psikanaliz, Nihal.

ABSTRACT

This article examines Halit Ziya Uşaklıgil's novel *Aşk-ı Memnu*, centered on the father-daughter relationship, based on psychoanalytic theory. The psychological development of Nihal, the young female character in the novel, is explored within the framework of the intense love, jealousy, and dependency she feels toward her father, Adnan Bey, as a result of losing her mother at an early age. Nihal's state of being caught between her feminine and childhood identities is analyzed through the lens of concepts such as the Elektra complex and the fear of castration (penis envy). Nihal's desire to possess her father as an object of love also explains the hostility she develops toward her stepmother, Bihter. Adnan Bey's formative influence on Nihal and her representation of a never-to-be-completed female identity reveal the depth of the father-daughter relationship in the novel. The reestablished father-daughter bond at the end of the novel symbolizes Nihal's abandonment of her femininity and her return to her childish identity. In this context, *Aşk-ı Memnu* can be read not only as the story of a forbidden love that pushes the boundaries of morality adopted by society, but also as a multi-layered text that questions the emotional dynamics within the family, repressed desires, and individual development processes.

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, Father-Daughter Relationship, Electra Complex, Psychoanalysis, Nihal.

Giriş

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* adlı romanı, modern Türk edebiyatının bireyin iç dünyasına yönelen psikolojik metinlerinden biri olarak kabul edilir. Roman, literatürde farklı açılardan ele alınmıştır. Bu makalede ise merkezde yer almayan ancak arka planda önemli psikolojik çözümlemelere zemin hazırlayan Nihal ile babası Adnan Bey arasındaki ilişki psikanalitik kuram çerçevesinde incelenecektir. Yüzeyde yasak bir aşkın çevresinde gelişen bu roman, temelde aile içi ilişkilerin çatışmalı yapısını, bireysel arzuların bastırılışını ve duygusal bağımlılıkları irdelleyen çok katmanlı bir yapı sunar. Roman, Servet-i Fünun Döneminin birey merkezli edebi anlayışıyla uyum içinde olsa da özellikle kadın karakterlerin duygusal ve cinsel gelişim süreçleri açısından daha derinlikli psikanalitik okumaları hak etmektedir.

Mehmet Kaplan (1997), *Aşk-ı Memnu*'yu değerlendirirken eserin toplumsal ve ahlaki çerçevesini ön plana çıkarır. Özellikle Osmanlı-Türk modernleşme sürecinde aile yapısının ve toplumsal normların bireyler üzerindeki etkisini vurgular. Kaplan'a göre roman, yalnızca yasak bir aşk hikâyesi değil, aynı zamanda dönemin sosyal değerleri, sınıfsal farklılıklar ve ahlaki normların birey davranışları üzerindeki belirleyici rolünü sergileyen bir metindir. Kaplan'ın bu yaklaşımı, eserin bireysel psikolojik çözümlemelerden ziyade toplumsal bağlam ve normlar aracılığıyla anlaşılmasına odaklanır.

Buna karşılık Berna Moran (2003), *Aşk-ı Memnu*'yu değerlendirirken eserin bireysel psikolojiye ve karakterlerin iç dünyasına eğilen yönünü öne çıkarır. Moran, özellikle Bihter ve Behlül gibi karakterlerin içsel çatışmalarını, bilinçdışı dürtülerini ve toplumsal yasaklarla kişisel arzular arasındaki gerilimi analiz ederek romanın modern Türk edebiyatında birey odaklı psikolojik derinliğe sahip bir yapı taşı olduğunu vurgular. Moran'ın yaklaşımı, eserin toplumsal bağlamını göz ardı etmez ancak psikolojik çözümlemeye öncelik verir.

Bu bağlamda *Aşk-ı Memnu*, yalnızca Bihter-Behlül-Adnan üçgeninde değil, Adnan Bey ile kızı Nihal arasındaki karmaşık ilişki çerçevesinde de incelenmelidir. Zira Nihal karakteri, çocukluk ile kadınlık arasına sıkışmış, ruhsal gelişimini tamamlayamamış, baba sevgisine bağımlı bir karakter olarak bastırılmış arzuların ve bireyselleşememiş kimliğin temsilcisidir. Roman boyunca Nihal'in davranışları, duygusal iniş çıkışları ve kıskançlık krizleri, klasik anlamda "kırılğan bir genç kız" olmanın ötesinde, derin psikolojik çatışmalara işaret eder. Bu çatışmalar, psikanalitik kuram ışığında özellikle Elektra kompleksi, özdeşleşme ve regresyon gibi kavramlarla okunabilir.

Sigmund Freud'un ortaya koyduğu psikanalitik kuram, bireyin gelişiminde erken çocukluk dönemindeki ebeveyn ilişkilerinin belirleyici olduğunu öne sürer. Jung tarafından kız çocuklar için geliştirilen Elektra kompleksi ise kız çocuğunun babaya yönelttiği bilinçdışı aşk ve anneye karşı geliştirdiği kıskançlıkla tanımlanır. Nihal'in psikolojik yapılanması, bu kompleksin biçimsel izlerini taşımakta ve annesizliğin getirdiği duygusal boşluğu, babaya yöneltilen derin sevgiyle doldurmaya çalışmaktadır. Annenin yokluğu, Nihal'in hem annelik hem eş rolünü babasının hayatında üstlenme çabasıyla sonuçlanmış; bu durum da onun kadın kimliğini tamamlamasını engellemiştir. (Freud, 2011, 154).

Öte yandan, Adnan Bey'in Nihal üzerindeki şekillendirici tavrı, onu bir sanat nesnesi gibi ele alışı, bireysel gelişimi sekteye uğratan bir başka etkidir. Nihal, baba sevgisini kaybetme korkusuyla hareket eder; babasının hayatına giren her bireyi tehdit olarak görür. Özellikle Bihter'in gelişiyile başlayan kıskançlık krizleri, Nihal'in psikanalitik düzeydeki çözülmesini hızlandırır.

Bu çalışma, *Aşk-ı Memnu* romanında baba-kız ilişkisini psikanalitik kuramın temel kavramları doğrultusunda çözümlemeyi amaçlamaktadır. Nihal karakteri özelinde aile içi duygusal bağların birey kimliğini nasıl şekillendirdiği, bastırılmış arzuların kadınlık kimliğine geçiş sürecini nasıl etkilediği ve bu süreçte babanın işlevi detaylı biçimde incelenecektir. Böylece *Aşk-ı Memnu* yalnızca yasak bir aşk hikâyesi olarak değil, aynı zamanda kadın kimliğinin oluşumundaki psikodinamik engelleri sorgulayan bir metin olarak yeniden değerlendirilecektir.

1. Nihal'in Kırılgan Kişiliği ve Baba Sevgisine Bağımlılığı

Nihal, *Aşk-ı Memnu* romanının en çarpıcı fakat çoğu zaman gölgede kalan karakterlerinden biridir. Onun hikâyesi, yalnızca yardımcı bir karakterin içsel dramı değil, aynı zamanda kadın kimliğinin şekillenemediği bir psiko-duygusal çıkmazın sembolüdür. Annesizliğin gölgesinde büyüyen bu genç kız, hayatı boyunca “eksik” olanı telafi etmeye çalışır. Bu eksiklik hem ontolojik hem de psikoseksüel düzeyde inşa edilmiş bir boşluktur. Nihal'in kişilik gelişiminde belirleyici olan şey, annesinin yokluğu kadar, bu boşluğun yerine geçirmek zorunda hissettiği “baba” sevgisidir.

Adnan Bey'in en değerli varlığı olarak yetiştirilen Nihal, küçük yaşta annesini kaybetmesinin ardından babası tarafından korunup kollanmıştır ancak bu korunaklı büyüme biçimi, onun psikolojik gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Kardeşine annelik yapmak durumunda kalan Nihal'den erken yaşta olgunlaşması beklenir. Buna karşın hassa ve kırılgan yapısı nedeniyle dış etkenlerden kolayca etkilenen, nevrotik eğilimler sergileyen bir karakter görünümü kazanmıştır. (Kayabaşı, 2017)

Annesinin ölümünden sonra, Nihal'in hayatı babası Adnan Bey'in etrafında şekillenmeye başlar. Bu durum sadece duygusal değil, aynı zamanda gelişimsel bir bağımlılığı da beraberinde getirir. Nihal, birey olamadan önce bir “kız çocuk” olarak babaya düşmüş, onun sevgisiyle varlık bulan bir karaktere dönüşmüştür. (Freud, 2011: 98) Halit Ziya, bu bağıllığı şu ifadelerle göstermektedir:

“Annem niçin gelmiyor? Biz ona gidelim... Yoksa öldü mü? Lakin siz ölmeyiniz, babacığım, siz ölmezsiniz değil mi?” (Uşaklıgil, 2009: 68)

Bu cümlede sadece bir kaybetme korkusu değil, aynı zamanda varoluşun ta kendisinin o kişiyle özdeşleştirilmiş olduğu görülür. Nihal için Adnan Bey, yalnızca bir ebeveyn değil, aynı zamanda hayatın kaynağı, kimlik aynası ve korunma kalkanıdır. Bu durum, Freud'un erken çocukluk dönemine ilişkin ortaya koyduğu “ilk sevgi nesnesi” teorisiyle doğrudan bağlantılıdır. (Freud, 1905) Freud'a göre çocuk, önce annesini, ardından karşı cinsten ebeveyni sevgi nesnesi olarak belirler ve onunla özdeşleşerek kimliğini şekillendirir. Ancak Nihal'in annesi hayatta olmadığından hem sevgi nesnesi hem özdeşim figürü doğrudan Adnan Bey olur.

Bu durum yalnızca duygusal bir bağlanma değil, aynı zamanda bir kimlik karmaşasına işaret eder. Zira Nihal hem çocuk olarak kalmakta hem de babasının dünyasında "eksik olan" kadını yani annesini doldurmaya çalışmaktadır. Oyunlarında bile annesinin yerini alır, evcilik sahnelerinde babasının eşi rolünü üstlenir. Bu, çocuğun gelişiminde önemli olan "rol karmaşası"nın psikanalitik bir yansımasıdır. Nihal, kadınlığı içselleştirecek bir anneden mahrum olduğu için bu rolü doğrudan deneyimleyemez; bunun yerine "babaya yakın olmak" üzerinden kadınlık hayal eder. (Freud, 2011; Lacan, 2004)

Ancak bu hayal, yalnızca duygusal bir tatmin değil, aynı zamanda sürekli bir tehdit algısıyla örülüdür. Nihal, babasının sevgisini paylaşmak zorunda kalacağı her bireyden özellikle kadınlardan rahatsızlık duyar. Mürebbiye Mlle. de Courton'dan Behlül'e, hizmetkâr Beşir'den küçük kardeşi Bülent'e kadar herkes, Adnan Bey'in sevgisini çalan kişiler olarak görülür. Ancak bu durum en belirgin şekilde Bihter'in yalıya gelişiyle şiddetlenir. Bihter yalnızca yeni bir "kadın" değil, aynı zamanda Nihal'in annesinin yerini alabilecek bir tehdittir:

"Lakin o yalnız annemin yerini değil, işte babamın muhabbetini de hatta Bülent'i de çalıyor..." (Uşaklıgil, 2009:183)

Bu ifadenin çok katmanlı bir yapısı vardır. "Annemin yerini" ifadesi, Nihal'in Bihter'i açıkça bir rakip olarak gördüğünü; "babamın muhabbetini" ise onun duygusal bütünlüğünü tehdit ettiğini gösterir. Nihal'in kıskançlığı, psikanalitik bağlamda oldukça tanındıktır. Bilinçdışı düzeyde babanın eşine dönüşme arzusu, bu arzunun önündeki her türlü engelin düşmanlaştırılması ve içe dönük nevrotik bir yapı geliştirilmesi. Halit Ziya bu çatışmayı dramatik sahnelerle değil; içsel kırılmalar, histerik nöbetler ve çocuksu alınganlıklarla verir.

Bihter'in Adnan Bey ile evlenmesi, onu Nihal ve Bülent'in üvey annesi konumuna getirir. İlk etapta Bihter'in zihninden geçenler, çocuklara karşı olumlu duygular beslediğini göstermektedir. Nitekim onların "anne" diye hitap edecek olmalarını düşünmekten hoşnut olur hatta bu düşünceye tebessümle yaklaşır. Bihter'in hayali, üvey anne olmanın ötesinde çocukların bakımına dair sorumlulukları da üstlenmeye yöneliktir (Uşaklıgil, 2009, s. 24).

Evliliğin hemen sonrasında da Bihter'in özellikle Bülent'e karşı herhangi bir olumsuz tutumu bulunmaz; aralarındaki ilişki giderek olumlu bir seyir izler. Buna karşın Nihal ile arasındaki bağ, başlangıçta umut verici bir yakınlaşmaya rağmen giderek bozulur. Oysa ilk karşılaşmalarında Bihter'in sevecen yaklaşımı Nihal'in tedirginliğini gidermiş, genç kızın üvey annesine karşı duyduğu korku yerini güven hissine bırakmıştır (Uşaklıgil, 2009, s. 77). Bihter'in *"Ben sizi o kadar seveceğim ki, sonunda siz de beni seveceksiniz."* sözleri de bu iyi niyetli yaklaşımın ifadesi olarak dikkat çeker (Uşaklıgil, 2009, s. 78).

Ancak evin düzeninde Bihter'in varlığıyla birlikte ortaya çıkan değişiklikler, Nihal'in psikolojik dünyasında huzursuzluk yaratmaya başlar. Özellikle babasının odası ile kendi odaları arasındaki kapının kilitlemesi, Nihal tarafından "soğuk bir mezar taşı" gibi algılanır. Bu durum, babasıyla arasına giren mesafenin sembolü olarak görülür ve Bihter'in aileye katılımının

baba-kız ilişkisi üzerindeki yıkıcı etkisini açığa çıkarır (Uşaklıgil, 2009, s. 83). Nihal, babasına duyduğu öfke nedeniyle bu yeni düzeni kabullenemez; böylelikle babasından uzaklaşıp paradoksal biçimde Bihter'e daha yakın durmaya başlar. (Aytemiz, 2023)

Bihter'in gelişi, Nihal'in duygusal evreninde bir "yeniden travma" etkisi yaratır. Annesini kaybettiği o ilk yıkımın ardından kurduğu denge, Bihter'in varlığıyla yeniden bozulur. Bu noktada Nihal'in regresyon davranışları daha belirginleşir: sık hastalanır, bayılır, sinir nöbetleri geçirir. Psikanalitik açıdan bu, gelişimsel aşamalarda ileri gitmek yerine geriye düşmenin yani çocukluğa dönmenin savunma mekanizmasıdır. Nihal'in kadınlığa geçiş süreci duraklar, onun yerine çocukluğa saplanmış bir ruh haline geri dönülür.

Bu nedenle Nihal'in kişiliği "yarı çocuk yarı kadın" olarak tanımlanır. Halit Ziya, bu durumu bir ressam metaforuyla anlatır:

"...bir ressamın fırçasında unutulmuş renklerin tesadüfi bir hediyesine, fakir hatlar ve renkler içinde çizilivermiş bir hurda çehreye benzer." (Uşaklıgil, 2009: 196)

Bu "hurda çehre", tamamlanamamış bir kimliği, gelişmemiş bir kadınlığı ve bastırılmış bir cinselliği simgeler. Nihal, annesizliğin ve bastırılmış kadınlık deneyiminin hem sembolü hem kurbanıdır.

2. Elektra Kompleksi ve Cinsel Kimliğin Gölgesi

Nihal'in gelişimsel sürecini anlamak için başvurulabilecek en işlevsel psikanalitik kavramlardan biri, Carl Gustav Jung'un Freud'un Oidipus kompleksi kuramına karşılık olarak geliştirdiği Elektra kompleksidir. (Jung, 1959). Bu kompleks, kız çocuğunun karşı cinsten ebeveynine yani babaya yönelttiği bilinçdışı aşk ve aynı cinsiyetten ebeveyne duyduğu kıskançlık ve düşmanlıkla şekillenir. Bu süreç, çocuğun hem cinsel kimlik gelişimi hem de toplumsal rol öğrenimi açısından belirleyicidir. Ancak Nihal özelinde bu kompleksin biçimi daha da karmaşıktır çünkü romanın başında zaten anne mevcut değildir. Dolayısıyla Nihal'in yaşadığı çatışma, klasik Elektra modelinden saparak doğrudan babaya yönelmiş bir "eşlik" arzusu ve bunun engellenmesine dair yoğun bir içsel çöküş üzerinden gelişir.

Freud'a göre kız çocuk, üç ila beş yaşları arasında babasını arzu nesnesi olarak konumlandırır ve annesini bu aşkın önünde bir engel olarak görür. Nihal'in bu dönemi, annesinin ölümünden sonra yaşandığı için anneye karşı duyulacak doğal kıskançlık ve rekabetin yönü değişmiş, yerini tam anlamıyla babaya yönelik bir duygusal sahiplenmeye bırakmıştır. Jung'un tarif ettiği biçimiyle Elektra kompleksi, bu noktada "çözülememiş" bir düzleme geçer. (Jung, 1959) Zira kompleksin sağlıklı çözülmesi için çocuğun annesiyle özdeşim kurarak kadın kimliğini içselleştirmesi ve babaya olan cinsel arzularını bastırarak toplumsal normlara uyum göstermesi gerekir. (Freud, 2011; Lacan, 2004) Ancak Nihal, annesiz olduğu için özdeşim kurulacak bir kadın figüründen yoksundur. Bu da onun, kadın kimliğini geliştirememesine ve çocukluk kimliğinde takılı kalmasına yol açar.

Bu eksik gelişim, roman boyunca Nihal'in tüm ilişkilerine damgasını vurur. Özellikle Bihter'in yalıya gelişiyle birlikte baba sevgisinin paylaşılma ihtimali onun için büyük bir tehdide dönüşür. Bu tehdit, sadece duygusal

düzeyde kalmaz; aynı zamanda cinsel kıskançlık boyutuna da ulaşır. Nihal, Bihter'i yalnızca annesinin yerine geçen bir kadın olarak değil, aynı zamanda "babasını çalan bir rakip" olarak algılar. Bu, klasik Elektra kompleksinin erişkin yaşamda yeniden sahnelenişidir. Bu durumu yansıtan bir pasajda Nihal şöyle düşünür:

"Lakin o yalnız annemin yerini değil, işte babamın muhabbetini de hatta Bülent'i de alıyor..." (Uşaklıgil, 2009: 183)

Bu cümlede "annelik rolü", "eşlik rolü" ve "kardeşliği paylaşma" gibi üç farklı sevgi alanı birden tehdit altında algılanmaktadır. Bihter burada yalnızca bir üvey anne değil, Nihal'in içsel düzenini bozan, onu hem psikolojik hem de toplumsal anlamda görünmez kılan bir figürdür. Psikanalitik açıdan bakıldığında, Nihal'in Bihter'e yönelttiği öfke ve dışlama arzusu, aslında özne olarak konumlanma talebinin yansımasıdır. Bu, henüz cinsiyet kimliğini tamamlayamamış bir genç kızın, eril figürle bütünleşme çabasını koruma içgüdüsüdür.

Bu kıskançlık ve dışlama arzusu zamanla kontrol edilemez hale gelir ve Nihal'in ruhsal dengesini bozar. Özellikle düğün hazırlıkları sürecinde yaşadığı histeri, baygınlıklar, gözyaşları ve fiziksel zayıflık, bedenin bastırılmış arzulara ve içsel çatışmalara karşı verdiği somatik tepkilerdir. Freud'un konversiyon bozukluğu olarak nitelendirdiği bu durum, bastırılmış cinsel dürtülerin fiziksel semptomlar şeklinde dışavurulmasıdır. (Freud, 1997). Nihal'in bayılmaları, ateş nöbetleri ve ruhsal dengesizlikleri bu bağlamda psikosomatik tepkiler olarak değerlendirilebilir. Halit Ziya, bu durumu dramatize etmeden ince ayrıntılarla aktarır. Nihal'in zaman zaman içine düştüğü melankoli, içinden çıkmadığı bir varoluşsal karmaşanın dışavurumudur.

Öte yandan, Nihal'in kadın kimliğine geçişi de bu karmaşa nedeniyle sekteye uğrar. Nişanlandığı Behlül ile kurduğu ilişki, aslında bir eş ilişkisi değil, çocukluk fantezisi üzerine kurulu bir "ideal ikame"dir. Behlül, babaya benzemesi dolayısıyla tercih edilmiş ama Nihal'in gözünde bir erkek olarak değil, bir onay figürü olarak şekillenmiştir. Bu yüzden Nihal'in Behlül'le ilişkisi fiziksel değil, yalnızca duygusal yakınlığa dayanır. Nihal, Behlül'ü babasının yerini alabilecek bir figür olarak tahayyül eder ancak Behlül'ün Bihter'le yaşadığı ilişki ortaya çıktığında bu fantezi tamamen yıkılır. Bu yıkım, Nihal'in kadına dönüşme sürecinin nihai olarak başarısızlığa uğradığının da göstergesidir.

Romanın sonunda Nihal, Bihter'in ölümünün ardından yeniden babasına döner. Bu dönüş, aslında bir çocuğun ebeveynine sığınmasından çok daha fazlasıdır; tamamlanamayan kadınlığın reddi ve çocuk kimliğine dönüşün ilanıdır. Nihal'in yeniden kurduğu baba-kız birliği, psikanalitik olarak bir regresyonu simgeler. Kendi kadın kimliğini inşa etmek yerine, baba figürüyle simbiyotik bir yaşamı tercih eder. Onun gözünde artık dünya, sadece babayla kurulacak bir mikro kozmostur. Halit Ziya bu durumu dramatik bir şiirsellikle ifade eder:

"Beraber, hep beraber, yaşarken ve ölürken..." (Uşaklıgil, 2009: 514)

Bu sözler, yalnızca bir dua değil; aynı zamanda bir duygusal teslimiyet, bir kadın olarak büyümeye ve birey olmaya duyulan korkunun ifadesidir.

3. Adnan Bey'in Şekillendirme Arzusu ve Tamamlanamayan Portre

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında Adnan Bey yalnızca bir baba değil, aynı zamanda bir "şekillendirici figür" olarak konumlandırılmıştır. Kızının gelişim sürecinde yönlendirici, koruyucu, bazen de farkında olmadan bastırıcı bir konum üstlenir. Psikanalitik kuramda baba, çocuğun dış dünyayla tanışmasını sağlayan ilk otorite olup yasa koyucu, sınır belirleyici ve aynı zamanda bilinçdışı arzuların hedefidir. Nihal'in Adnan Bey'le olan ilişkisi, bu üç temel baba işlevinin sınırlarını aşar. Adnan Bey hem arzusunun nesnesi olmuş hem de Nihal'in bireyleşmesini engelleyen edilgen bir otoriteye dönüşmüştür.

Adnan Bey, Nihal'i sevgiyle korurken aynı zamanda onun bağımsızlaşmasına, büyümesine ve kadınlaşmasına da izin vermez. Halit Ziya, bu durumu romanın başlarında simgesel bir sahneyle ifade eder. Adnan Bey'in oymacılık merakı çerçevesinde Nihal'in çehresini bir tabağa işlemeye çalışması bunun belirgin bir göstergesidir. Bu eylem, yalnızca bir hobi değil; bir tür biçimlendirme, onu sabitleme ve idealize etme çabasıdır:

"Birkaç günden beri ortasında Nihal'in yandan çehresiyle bir küçük tabak çıkarmak için uğraşıyordu. Bunu eline almak istedi, çalışmadı." (Uşaklıgil, 2009: 66)

Bu tamamlanamayan oyma, yalnızca fiziksel bir başarısızlık değildir; aynı zamanda Nihal'in ruhsal ve cinsel gelişimindeki eksikliğin metaforudur. Adnan Bey, kızını bir sanat eserine benzeterek biçim vermeye çalışır ama onun kadın kimliğinin gerçek anlamda şekillenmesine izin vermez. (Moran, 2003) Burada Freud'un "narsistik nesne seçimi" kavramı devreye girer: Birey, bazen kendisinin bir uzantısı olan nesneleri seçer ve onları kendi arzularına göre şekillendirmeye çalışır. Adnan Bey de Nihal'i bir birey olarak değil, kendi duygusal boşluklarını dolduran bir yansıma olarak görür. Bu durum Nihal'in özgürleşmesini değil, onun çocukluğunda hapsolmasını doğurur.

Bu yönüyle Adnan Bey, kızının gelişim sürecinde yalnızca bir baba değil, onun kaderini şekillendiren bir özelliğe sahiptir. Nihal'in kadınlığı, Adnan Bey'in onaylamadığı bir "büyüme" biçimi olduğu için geri itilir. Baba, bilinçli ya da bilinçdışı olarak kızının kadın olmasını istememekte, onu çocuk kalmaya teşvik etmektedir. Psikanalitik literatürde bu durum "babanın kastrasyon tehdidini pasifize etmesi" olarak yorumlanabilir. Baba, erkeklik simgesinin taşıyıcısıdır ancak Adnan Bey, bu simgesel otoriteyi kullanmak yerine edilgen ve duygusal davranır. Bu edilgenlik, Nihal'in kadın kimliğiyle özdeşleşmesini imkânsızlaştırır. (Lacan, 2004)

Adnan Bey'in şekillendirme arzusu yalnızca sanat yoluyla değil, yaşamın diğer alanlarında da kendini gösterir. Nihal'in gündelik yaşamı, eğitimi, davranışları ve sosyal çevresi tamamen babası tarafından belirlenmiştir. Babasının otoritesine koşulsuz boyun eğen Nihal, zamanla kendi bireyselliğini kaybeder ve "onaylanmak için yaşayan" bir çocuğa dönüşür. Bu süreçte gelişen kişilik yapısı, Melanie Klein'in "ayrışmamış benlik" kavramıyla ilişkilendirilebilir. Nihal'in kendiliği, babasıyla tam anlamıyla özdeşleşmiş, sınırları belirsiz bir varoluşa evrilmiştir. (Klein, 1946).

Nihal'in nişanlanması dahi baba onayıyla mümkün olur. Babasıyla olan bağı zedelenmeyecekse nişan kabul edilir; aksi durumda, yani babanın sevgisini paylaşma riski doğarsa Nihal derhal kırılanlaşır. Bu noktada baba figürü, sembolik anlamda “kadın kimliğini onaylayan dış otorite” işlevini göremez. Nihal, kadınlığa geçişini gerçekleştiremez çünkü onu bu yola sevk edecek dış teyit figürünü yani babasını kaybetmekten korkar.

Adnan Bey'in farkında olmadan yürüttüğü bu şekillendirme süreci, sonunda kızının gelişimini tamamlamadan içe kapanmasına ve hastalıklı bir ruh hali geliştirmesine neden olur. Romanın sonunda yaşanan trajediyle birlikte Adnan Bey ve Nihal yeniden baş başa kalırlar. Bihter'in ölümüyle birlikte evdeki tek kadın yeniden Nihal olur. Ancak bu, bir tür “tamamlanma” değil, “geriye dönüş”tür. Nihal kadın olamaz; çocuk olarak kalmayı ve babasıyla birlikte bu kimlikte yaşamayı seçer. Bu seçim, aynı zamanda Adnan Bey'in Nihal üzerinde kurduğu psikolojik şekillendirmenin başarısızlığını da gösterir.

“Hayat yine onlar için müebbet bir bayram olacaktı, mademki artık baba kızına, kız babasına avdet etmişlerdi.” (Uşaklıgil, 2009: 512)

Bu “avdet”, yani geri dönüş, aslında gelişimin tamamlanması değil; büyüme sürecinin bilinçli bir biçimde askıya alınmasıdır. Bu bağlamda Adnan Bey'in Nihal üzerinde kurduğu şekillendirme arzusu, başarılı bir inşa sürecinden çok, bastırma, donuklaştırma ve sınırlandırma biçiminde tezahür eder.

4. Yasak Aşkın Ardında Kalan Asıl İlişki: Baba ve Kızın Yeniden Birleşmesi

Aşk-ı Memnu romanı çoğunlukla Bihter ve Behlül arasındaki “yasak aşk” etrafında değerlendirilse de yapının asıl dramatik eksenini baba-kız ilişkisi etrafında şekillenir. Halit Ziya'nın roman kurgusunda bu aşk yalnızca bir kriz değil, aynı zamanda baba-kız bağının sınırları, sarsıldığı ve sonunda yeniden kurulduğu bir süreçtir. Bu bağlamda, romanın finalinde öne çıkan asıl “birleşme”, Bihter ile Behlül'ün aşkının akıbeti değil; Adnan Bey ile Nihal'in bir kez daha yalnız kalmaları, adeta eski konumlarına geri dönmeleridir. Ancak bu geri dönüş basit bir nostalji değil, psikanalitik bağlamda güçlü bir regresyon ve arzusun bastırılarak ehlileştirilmesi sürecidir.

Nihal, Behlül'le nişanlanmasına rağmen bu ilişkiyi hiçbir zaman içselleştiremez. Bu birlikteliği kabul etmesi ancak babasının onayının ve sevgisinin değişmeyeceğine dair inancıyla mümkündür. Babasının sevgisini bölüşmek zorunda kalmadığı sürece, başka bir erkekle birlikte olmaya razı olur. Ancak Behlül'ün ihanetinin ortaya çıkışıyla birlikte Nihal'in iç dünyasında kırılma gerçekleşir. Sevdığı erkek, babasının eşiyle birlikte olmuş; bu durum hem kadınlığa geçiş sürecinin hem de cinsel kimliğinin inşasını bütünüyle imkânsızlaştırmıştır. Enginün'e (2017) göre yasak aşk ilk anda Behlül ve Bihter'i hatırlatsa da esasen Behlül ile Nihal aşkı da yarım bırakılan bir aşktır.

Bu noktadan sonra Nihal'in iç dünyasında tek sığınak yeniden babası olur. Romanın finalinde Bihter'in ölümü, yasak aşkın sonu değil, çocukluk ilişkilerine geri dönüşün meşrulaştırıldığı simgesel bir kapıdır. Nihal, kadın kimliğini temsil eden Bihter'in ölümünden sonra bir kez daha “çocuk”

kimliğine bürünür ve babasına sığınır. Halit Ziya bu sahneleri duygusal ve görsel imgelerle aktarır:

“Nihal... kollarını babasının boynuna dolar, dudaklarını uzatır, ta çenesinin altından o kılsız noktadan öperdi.” (Uşaklıgil, 2009: 512)

Bu sahne, yalnızca bir şefkat ifadesi değil, aynı zamanda Elektra kompleksinin bastırılmış ama silinmemiş izlerini taşıyan, erotik-şefkat arası sınırdaki duran bir yakınlığı ifade eder. Psikanalitik açıdan bu tür fiziksel temaslar, babaya duyulan sahiplenici aşkın fiziksel temsilleridir. Nihal'in babasının boynuna sarılması, çenesinin altından öpmesi, çocuklukla kadınlık arasında sıkışmış cinsel anlamlar içeren bir arzu biçimini gösterir ancak bu arzu, toplumsal ve ahlaki düzlemde tamamen masum bir sevgi olarak kodlanır. Böylece metin, bastırılmış bir cinselliği ahlaki çerçeveye oturtarak toplumun kabul edebileceği bir forma sokar.

Adnan Bey de bu noktada kızına tamamen teslim olur. Behlül ve Bihter'in ihanetiyle sarsılan, erkekliğini ve otoritesini kaybeden baba, yeniden babalığın sığınağına çekilir. Ancak bu, aktif ve yönlendirici bir babadan çok, Nihal'in duygusal dünyasında varlık göstermeye çalışan edilgen bir ebeveyn modelidir. Baba ve kız arasında yeniden kurulan bu bağ, aslında gerçek bir çözülme değil, zamana yayılmış bir bastırma stratejisidir. Nihal'in psikanalitik olarak çözümleyemediği arzuları, bu şekilde yeniden baba sevgisi kisvesi altında düzenlenir.

Romanın final sahnesinde Nihal'in dile getirdiği sözler, bu yeniden kurulan bağın hem metaforik hem de patolojik boyutlarını ortaya koyar:

“Şimdi bu baba kız yaşamak için yekdiğerine merbut, muhtaç idiler. Bunu tekrar ederken zihninden bir şimşek süratiyle bir korku geçiyordu: Ya ikisinden biri yalnız kalırsa? Sonra bu korkudan kaçmak için babasını çekiyor: Artık kaçalım! Diyordu ve gözlerini kapayarak kalbi bir dua ile o korkuya cevap veriyordu: Beraber, hep beraber, yaşarken ve ölürken...” (Uşaklıgil, 2009: 514)

Bu cümlede geçen “beraberlik” arzusu, sadece duygusal değil, aynı zamanda bir kimlik terkididir. Nihal artık birey olmak, kadın olmak ya da farklı bir kimlik geliştirmek istememektedir. Tek arzusu, babayla birleşmek, onunla bir bütün olarak kalmaktır. Bu, psikanalitik anlamda bireyleşmenin başarısızlığa uğraması, kendilik gelişiminin çocukluk evresinde donmasıdır. Erikson'un psikososyal gelişim kuramında bu tür bir geri çekilme, kimlik bunalımının çözümsüzlüğüne işaret eder.

Ayrıca, romanın sonunda geçen “ay ışığında arabayla seyran” sahnesi, dış dünyaya açılma değil, içe dönük bir hafıza yolculuğudur. Nihal'in gözlerinde beliren acılı tebessüm ve “başını babasının omzuna koyarak susması”, arzunun dillendirilmeden ehlileştirilmesi ve bu arzunun yeniden bastırılarak ailevi forma dönüştürülmesidir.

Bu durum yalnızca Nihal'in değil, Adnan Bey'in de kadınlıkla yüzleşememesiyle ilişkilidir. Bihter, arzuya, şehvete, bireyselliğe ve bağımsız kadınlığa işaret eder. Onun ölümü, tüm bu karmaşanın bertaraf edilmesi ve ahlaki olarak "saf" görülen baba-kız ilişkisinin yeniden merkeze alınması anlamına gelir. Toplum tarafından meşru sayılan bu ilişki biçimi, romanın sonunda bir tür “duygusal restorasyon” işlevi görür. Oysa bu restorasyon,

yalnızca görünüştedir. Gerçekte bastırılmış cinsellik, bölünmüş kimlik ve tamamlanmamış kadınlık hâlâ karakterlerin iç dünyalarında sürmektedir.

Sonuç

Aşk-ı Memnu, Türk edebiyatında sıklıkla yasak aşk, modernleşme ve ahlak çatışması eksenlerinde ele alınmış olsa da romanın daha derin bir düzlemde sunduğu temel yapı, baba-kız ilişkisi çevresinde inşa edilen psikodinamik bir çözülmeye işaret eder. Halit Ziya Uşaklıgil'in bu yapıtı, yalnızca bir ihanet ve tutku hikâyesi değildir; aynı zamanda bir kız çocuğunun anne yoksunluğunda şekillenen kimlik arayışı, baba figürüne saplantılı biçimde yönelmiş duygusal bağlılığı ve bu bağı tehdit eden diğer kadınlara karşı geliştirdiği kıskançlık ve düşmanlık hislerinin anlatısıdır.

Romanın merkezinde yer alan Nihal karakteri, annesizliğin yarattığı eksiklik duygusunu babasına yönelttiği sevgiyle telafi etmeye çalışırken, cinsiyet kimliği inşasını tamamlayamamış, bireyleşememiş, kadınlığa geçişte yarıda kalmış bir figür olarak kurgulanmıştır. Freud'un "Elektra kompleksi" ve Jung'un "baba arketipi" bağlamında incelendiğinde Nihal'in ruhsal örgüsünde çözülmemiş bir baba arzusu, bastırılmış bir cinsellik ve çatışmalı bir özdeşim süreci gözlemlenir. Nihal için babası yalnızca bir ebeveyn değil, aynı zamanda sevgi, aidiyet ve hatta kadın kimliğinin kaynağıdır. Bihter'in gelişimiyle bu bağ tehdit altına girince, Nihal'in duygusal dünyası sarsılır; yaşadığı ruhsal çöküntü, fiziksel semptomlarla (baygınlıklar, sinir nöbetleri, hastalıklar) dışa vurulur.

Adnan Bey ise psikanalitik olarak ideal baba figüründen uzaktadır. O, kızını koruma ve sevmeye adına, onun bireyleşmesine izin vermeyen, gelişimini bilinçsizce sabote eden edilgen bir baba modelidir. Nihal'in duygusal gelişimi, bu edilgenliğin içinde donmuş, şekillenmemiş bir kadınlık hâlinde kalmıştır. Adnan Bey'in Nihal'in portresini tamamlayamaması, bu gelişimsel eksikliğin sanatsal ve sembolik bir ifadesidir. Nihal, yalnızca kendi ruhsal çatışmalarının değil, aynı zamanda babasının da duygusal yetersizliğinin bir sonucudur.

Romanın sonunda Bihter'in intiharı ve Behlül'ün kaçıışı, yalnızca bir yasak ilişkinin trajik sonu değil, baba-kız bağının yeniden inşa edildiği sembolik bir dönemeçtir. Ancak bu yeniden birleşme, sağaltıcı bir iyileşme süreci değil; aksine, çocukluğa ve bastırılmış arzulara geri dönüşü meşrulaştıran patolojik bir regresyondur. Nihal'in "Hep beraber, yaşarken ve ölümlük" sözleri, bireyselliğin ve kadınlığın reddiyle kurulmuş bir duygusal teslimiyeti ifade eder. Roman böylece, kadın karakterin kendilik inşasını tamamlayamadığı bir yapının üzerine kurulmuş psikodinamik bir kapanışa ulaşır.

Aşk-ı Memnu, görünürde ahlaki sınırları ihlal eden bir aşkın hikâyesi olsa da arka planda çok daha sessiz ama bir o kadar güçlü işleyen duygusal ve ruhsal bir başka ilişkinin, baba ve kız arasında şekillenmiş olan çatışmalı sevgi bağının, izlerini taşır. Bu bağlamda roman, sadece dönemsel bir aile eleştirisi değil, aynı zamanda kadın kimliğinin bastırılması, aile içi ilişkilerin sınırları ve bireyleşme süreçlerinin psikanalitik açımları açısından da ele alınmayı hak eden çok katmanlı bir yapıya sahiptir.

Kaynakça

- Aytemiz, Beyhan, Uygun. Aşk-ı Memnu'da Ebeveyn Çocuk İlişkileri, *Tobider* (2023), Vol. 7/3, ss. 355-370.
- Enginün, İnci. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyete 1839-1923*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Freud, Sigmund. "Some Psychical Consequences of the Anatomical Distinction Between the Sexes." In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Vol. 19, 243-258. Ed. & Trans. J. Strachey. London: Hogarth Press, 2001. (Orijinali 1925)
- Freud, Sigmund. *Three Essays on the Theory of Sexuality*. In *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, Vol. 7, 123-245. Ed. & Trans. J. Strachey. London: Hogarth Press, 2001. (Orijinali 1905)
- Freud, Sigmund. *Toplu Psikoloji ve Ego Analizi*. Çev. S. Aydın. İstanbul: Payel Yayınları, 1997.
- Halit Ziya Uşaklıgil. *Aşk-ı Memnu*. İstanbul: Özgür Yayınları, 2009.
- Jung, Carl Gustav. *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Trans. R. F. C. Hull. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1959.
- Jung, Carl Gustav. *Psikolojik Tipler*. Çev. S. Bülbül. İstanbul: Say Yayınları, 2000.
- Kaplan, Mehmet. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
- Kayabaşı, Özlem. Aşk-ı Memnu Romanını Psikanalitik Bir Çözümleme Denemesi, *The Journal of Social Science Studies* 55 (2017), 371-385.
- Klein, Melanie. "Notes on Some Schizoid Mechanisms." *The International Journal of Psychoanalysis* 27 (1946): 99-110.
- Kristeva, Julia. "Women's Time." In *The Kristeva Reader*, 187-213. Ed. Toril Moi. Oxford: Basil Blackwell, 1986.
- Kucuradi, Ioanna. "Elektra Kompleksi ve Psikanaliz". *Felsefe Arşivi* 13 (1986): 21-34.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Yalçın, Hakan. *Türk Romanında Baba-Kız İlişkisi: Psikanalitik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Žižek, Slavoj. *The Plague of Fantasies*. London: Verso, 1997.